

І. Я. Антоненко,

*д. е. н., професор, професор кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, м. Київ*

І. Л. Мельник,

*к. е. н., доцент кафедри теорії і практики туризму та готельного господарства,
Київський університет туризму, економіки і права, м. Київ*

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РЕГІОНАЛЬНОГО РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

I. Antonenko,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Tourism and Hotel Business,
National University of Food Technologies, Kyiv*

I. Melnyk,

*Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Theory and Practice of Tourism and Hotel Industry,
Kyiv University of Tourism, Economics and Law, Kyiv*

ECONOMIC EVALUATION OF THE REGIONAL RECREATIONAL AND TOURISM ENVIRONMENTAL MANAGEMENT

У статті розглянуто питання економічної оцінки рекреаційно-туристичного природокористування в сучасних умовах. Визначено складові рекреаційно-туристичного природокористування та зіставлено рекреаційні можливості території з рекреаційними потребами туриста (рекреанта). Наголошено на необхідності збереження природних ресурсів для оздоровлення населення та відновлення потенціалу робочої сили. Розглянуто використання рентної та витратної концепції при проведенні економічної оцінки рекреаційно-туристичного природокористування. Запропоновано здійснювати економічну оцінку з врахуванням обсягів в'їзного та внутрішнього туристичного потоку регіону, оскільки саме стабільний попит розкриває можливості території та збільшує навантаження на природні регіональні комплекси. Зроблено припущення, що через рентні платежі туристичних підприємств може здійснюватися економічна оцінка природокористування як при організованих подорожах, так і при неорганізованому туризмі. Окреслена проблема регіональної ідентичності як один із факторів на шляху до впровадження ощадливого використання рекреаційно-туристичних ресурсів.

The questions of the regional direction of tourism and recreation environmental management in modern conditions are disclosed in the article. The components of recreational and tourist nature use are determined and the recreation possibilities of the territory with recreational needs of the tourist (recreation) are compared. The necessity of preserving natural resources for the improvement of the population recovery and the restoration of the workforce potential is emphasized. The use of rent concept and cost concept in the course of economic evaluation of recreational and tourist nature use is considered. It is proposed to carry out an economic assessment taking into account the volumes of the inbound and inland tourist flow of the region, since it is a stable demand that reveals the possibilities of the territory and increases the load on natural regional complexes. It is assumed that due to rental payments of tourist enterprises may be carried an economic evaluation of the use of natural resources out both on organized tourism and in unorganized tourism. The problem of regional identity as one of the factors on the way to implementation of the economical use of recreational and tourist resources is outlined.

Ключові слова: рекреаційно-туристичне природокористування, регіональний розвиток, економічна оцінка, туристичний регіон, туристична рента.

Key words: tourism and recreation environmental management, regional development, economic evaluation, tourism region, rent to tourism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Потенціал та розвиток господарської системи країни визначають природні ресурси в межах адміністративного регіону. Таке середовище освоюється, перетворюється та відновлюється різними галузями економіки, забезпечуючи рівень конкурентоспроможності країни на світовому ринку, а також формуючи її валовий внутрішній продукт та торговельний баланс. Зокрема туристичною галуззю для забезпечення процесів рекреації та

туризму одночасно використовуються надра, земельні, лісові, водні ресурси як ресурси-комплементи у структурі туристичного продукту.

Сукупність перспективних до освоєння туристичних ресурсів економічно обґрунтовано впливає на розбудову інфраструктури регіону, що у результаті призводить до збільшення рекреаційного навантаження. В цих умовах привабливість території, знаходячись у прямій залежності від нерівномірного розміщення природних ре-

сурсів, повинна оцінюватися у комплексі з питанням її охорони на національному рівні. Особливої актуальності в контексті екологічних загроз набувають розробка та практична реалізація економічних механізмів забезпечення охорони та відновлення природних ресурсів, задіяних у господарській діяльності.

Управління рекреаційно-туристичним природокористуванням в Україні, незважаючи на напрацювання концепції сталого розвитку, здійснюється на основі ситуаційного підходу та лише частково відповідає критеріям екологічної, економічної та демографічної безпеки. Однак загальна тенденція до екологізації економіки визначає необхідність проведення економічної оцінки рекреаційно-туристичного природокористування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Більшість наукових робіт українських та зарубіжних учених присвячено дослідженням природного потенціалу регіонів, визначенню економічних механізмів його ефективного використання та відновлення, формуванню екологічної політики на основі співпраці всіх суб'єктів господарювання — Бейдика О.О., Воробйової О.А., Ковалю Я.В., Луціва Н.Г., Любіцевої О.О., Оборіна М.С., виникненню рекреаційно-туристичної ренти — Бойко М.Г., Козирєва В.М., Ткаченко Т.І. та ін., що підтверджує необхідність пошуку шляхів для раціонального використання природних ресурсів, направлених на рекреацію та туризм як в окремо взятих регіонах, так і в Україні вцілому.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження концепції економічної оцінки рекреаційно-туристичного природокористування в контексті регіонального підходу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Популяризація туристичних подорожей та формування масового ринку туристичних послуг визначили необхідність дослідження особливостей рекреаційно-туристичного природокористування. Саме за рахунок нерівномірності розміщення природних ресурсів, рівня їх забрудненості (в порівнянні та динаміці), відмінностей у можливостях їх освоєння, туристичний ринок регіонально структуровано та організовано за принципом сегментної спеціалізації з використанням активного агресивного просування.

У залежності від структури та обсягів природних ресурсів території формуються туристичні продукти різних видів туризму, що інтенсифікує навантаження, але забезпечує позиціонування на ринку територіальних рекреаційно-туристичних систем, ускладнюючи процес їх економічної оцінки. Крім того, в ринкових умовах досягнення балансу між інтересами державних органів влади та підприємницьких структур — процес довгостроковий. Туристичний бізнес працює на розвиток регіону для максимально швидкої окупності реалізованих проектів, а влада забезпечує безпеку, іміджу складові та намагається залучити іноземних туристів через проведення івент-заходів спортивного і розважального спрямування (характеру).

Рекреаційно-туристичне природокористування відображає зв'язки між природним середовищем, виробниками туристичного продукту, органами влади та туристами (рекреантами) в межах регіону, при цьому масштаб освоєння природних ресурсів змінює поточний стан та потенціал екологічної системи. Реалізація економічної, медико-біологічної, соціально-культурної, освітньої функції туризму передбачає антропогенний вплив на рекреаційні комплекси у процесі оздоровлення населення та відновлення потенціалу робочої сили (рис. 1).

До основних типів територіальних рекреаційно-туристичних систем відносять лікувальну, оздоровчу, спортивну та пізнавальну. Для визначення типу тери-

Рис. 1. Структура рекреаційно-туристичного природокористування

торії проводять оцінювання соціально-економічної, соціально-культурної, природно-екологічної, рекреаційно-туристичної сфер в рамках регіону. Однак оскільки не розроблено єдину схему рекреаційно-туристичного районування, частина дослідників проводить поділ України на чотири регіони: Карпатський, Поліський, Дніпровський і Азово-Чорноморський, які, в свою чергу, поділяються на 35 туристичних районів; інші виділяють сім регіонів: Карпатський (західний), Волинсько-Тернопільський (північно-західний, або поліський), Житомирсько-Вінницький (буферний), Київський (центральний), Харківський (північно-східний), Дніпровсько-Донецький (південно-східний), Причорноморський (південний), реалізація заходів з інвестиційно-інноваційної політики природокористування та розвитку окремих регіонів не має комплексної підтримки всіх учасників ринкових відносин [1]. "Штучно" зростає коефіцієнт ризику на реалізацію конкретних бізнес-проектів — підвищується їх вартість та втрачається економічно сприятливий час на реалізацію.

Для зменшення термінів окупності проектів інвестори здійснюють стимулювання рекреаційних потреб без врахування можливостей територій, що проявляється у впливі туристів на рівень звантаженості інфраструктурних об'єктів та ритм життя місцевого населення, змушуючи органи влади до пошуку шляхів по оптимізації та цільовому використанню природних ресурсів (рис. 2). Окремі регіони активно використовують систему адміністративних обмежень для зменшення туристичного потоку, наприклад, влада Греції обмежує щоденний потік круїзних туристів на о. Санторіні, а на Балеарських островах (Іспанія) скорочують кількість ліцензованих ліжко-місць, що можуть бути запропоновані для туристичного розміщення. Таким чином, завданням рекреаційно-туристичного природокористування є забезпечення формування сталого навантаження території.

Проблема раціонального природокористування полягає в забезпеченні всебічного використання, відновлення і збереження природних умов і ресурсів рекреації із врахуванням об'єктивно існуючих потреб. Для її вирішення потрібно глибоко і всебічно обґрунтувати наукові і практичні заходи, які б планомірно забезпечили і цілеспрямовано управляли розвитком рекреаційно-туристичного природокористування. Теоретичною

основою комплексного вивчення і вирішення цієї проблеми служить системний підхід, який дозволяє аналізувати і впорядкувати цілі функціонування тих чи інших систем, встановлювати відповідність між метою, можливостями вирішення проблеми і необхідними для цього ресурсами [2; 3].

Підсумовуючи вищезазначене, для ощадливого використання, охорони, відновлення та зростання рекреаційно-туристичних природних ресурсів необхідно проводити аналіз рівня їх пропускнуої спроможності через механізми обліку, кількісну і якісну оцінку. Важливим стає їх економічна оцінка, яка дозволяє визначити стратегічні альтернативи по рекреаційно-туристичному природокористуванню із можливих конкуруючих способів користування, сприяючи при цьому не тільки комплексному ощадливому використанню та відтворенню рекреаційно-туристичних природних ресурсів, але й підвищенню еколого-економічної ефективності рекреаційно-туристичного природокористування.

Економічна оцінка рекреаційно-туристичного природокористування базується на потенціалі природних ресурсів, характеризуючи кількісно-якісні можливості їх суспільної корисності.

За результатами наукових досліджень у залежності від типу та виду природокористування проведено класифікацію природних ресурсів, визначено місце учасників ринкових відносин у процесах їх освоєння та відновлення, розроблено нормативно-законодавчу базу, запропоновано механізми регулювання охорони середовища на регіональному та національному рівнях, а також визначено різні методики розрахунку економічної оцінки для оплати за користування ресурсами. Групування цих методик дає можливість виділити дві концепції: рентну, що визначається за критерієм народногосподарського ефекту-ренти, і витратну, засновану на теоретичних засадах трудової вартості [4—6].

Рентна концепція ґрунтується на визначенні економічного ефекту, який найбільш повно характеризує цінність природних ресурсів. Рента виникає при акумулюванні і використанні ресурсів за сприятливих умов та стабільного рівня попиту на туристичний продукт. Задіяні у формуванні туристичного продукту природні ресурси території сприймаються туристичними підприємствами як "стала/тверда" складова, яка визначає рекреаційні можливості та мотивує до подорожі. Питання ж відновлення та охорони природних ресурсів покладено на органи влади регіону, які через систему мит та зборів повинні забезпечувати їх відновлення. Таким чином, вартість ренти в рекреації та туризмі науковцями [6; 9] прийнято співвідносити з доходами суб'єктів туристичної діяльності території.

Споживча цінність рекреаційно-туристичних ресурсів визначається кількістю суспільно необхідної праці на їх підтримку й поліпшення. Тому закономірний вимір рекреаційно-туристичних функцій ресурсів через зіставлення величини приросту продукції в промисловості, за рахунок росту продуктивності праці з витратами, пов'язаними з освоєнням рекреаційно-туристичних ресурсів. Така точка зору поділяється багатьма вченими [5; 6].

Витратна концепція оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів повинна охоплювати і суспільно необхідні витрати, що пов'язані чи задіяні у їх відтворенні. Найпростіший метод — це економічна оцінка на підставі поточних витрат сфери, пов'язаних з організацією рекреації та туризму. Однак на практиці, враховуючи ра-

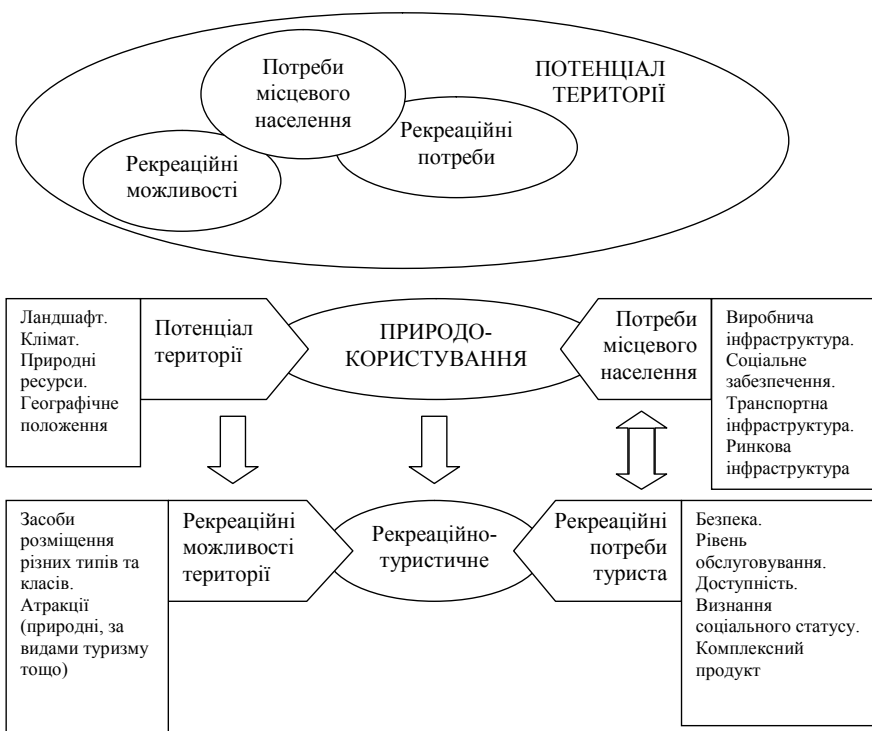

Рис. 2. Порівняння потреб населення з потребами туристів

йонування територій, визначення частки кожного виду ресурсу у структурі туристичного продукту базуватиметься на індивідуальних суб'єктивних оцінках, навіть за умови порівняння фахівцями еталонного стану ресурсів (окремого виду) з фактичним.

Можна застосувати метод розрахунку економічної оцінки на основі поточних витрат відпочиваючих або туристів, що паралельно дозволяє визначити інтерес до певних видів туризму, але не враховує якісних характеристик рекреаційно-туристичних ресурсів, що сприймається як обмеження до використання такого методу.

За іншим методом передбачено проведення економічної оцінки під конкретний вид ресурсів за вартістю його відновлення. Наприклад, для лісовідновлення — розрахунок від необхідних витрат на посадку нового лісу для задоволення рекреаційно-туристичних потреб. Однак, з економічної точки зору, застосування такого методу не є обґрунтованим, оскільки потребуватиме зведення окремих оцінок до інтегрального показника [6].

Таким чином, рентна та витратна концепції оцінки природокористування не протиставляються, а доповнюють одна одну, що необхідно розглядати як важливі умови поліпшення якісних характеристик розрахунків у області рекреаційно-туристичного природокористування. При порівнянні концепцій можна виділити критерії вартості та працездатності, які характеризують потенціал до застосування методик на практиці.

Слід зазначити, що даний час оцінюються в основному лише запаси ресурсів, рекреаційно-туристичні функції ресурсів не враховуються, що не дозволяє визначити показники реального ефекту від їхнього використання як фактору туризму та рекреації, виділити частку рекреаційно-туристичних природних ресурсів у сукупному суспільному продукті й національному доході.

Пропонуємо визначити економічну оцінку рекреаційно-туристичного природокористування території як добуток суми рентних платежів туристичних підприємств організованого туризму, плати за користування ресурсами при неорганізованому туризмі та коефіцієнту ефективного використання рекреаційно-туристичних ресурсів. У сучасних умовах рента може представляти собою платіж туристичних підприємств, що ліцензовані на надання послуг в'їзного та внутрішнього туризму, у розмірі фіксованого відсотка від їх валового прибутку.

Для розрахунку плати за користування ресурсами неорганізованими туристами доцільно використати розрахункові дані про середній обсяг рентного платежу на 1-ого організованого туриста. При фактичному нерівному використанні природних ресурсів за різних форм туризму при усередненні формуються можливості для визначення фактичного рівня рекреаційного навантаження на територію всіма групами туристів.

Коефіцієнт ефективності рекреаційно-туристичного природокористування пропонуємо розраховувати на підставі відношення фактичної відвідуваності рекреантами чи туристами (люд./рік) до гранично допустимого (максимального) рівня навантаження (люд./рік), яке співвідноситься з нормами рекреаційно-туристичних навантажень по окремим природним ресурсам. Величина цього коефіцієнта пов'язана з якісними характеристиками території, що є джерелом для утворення ефекту (ренти).

Відповідно в основу запропонованої оцінки регіонального рекреаційно-туристичного природокористування покладено обсяги в ізних та внутрішніх туристичних потоків регіону, які характеризують стан туризму території, її потенціал, вказують на популярність ключових атракцій та рівень їх завантаження, а відповідно і перспективи для розвитку.

Слід також зазначити, що ключовим у питанні оцінки природокористування є подолання проблеми регіональної ідентичності — формування розуміння населення про потреби регіону [7; 8]. Тобто у ощадливому природокористуванні повинні бути зацікавлені всі ті хто належить до соціальної структури регіону, а саме: органи влади всіх рівнів, наукові дослідні інститути, місцеве населення, що проживає на території та активно залучене у процес надання сервісних послуг та формування комплексного туристичного продукту.

Виходячи із цього, через економічну оцінку туристично-рекреаційних ресурсів території можна визначити рівень використання потенціалу регіону та сформуватися сприятливі умови для його освоєння, що прискорить рух місцевих громад на шляху до децентралізації. Необхідна економічна оцінка і для виділення конкуруючих способів природокористування, що є основою для реалізації моно- та мультипроектів екологічного спрямування.

ВИСНОВКИ

Сучасне законодавство з охорони природного навколишнього середовища України сформоване в період з 1994 по 2012 роки і з того часу змінювалося тільки в деталях [10]. Унікальність екосистеми збільшує економічний потенціал та інвестиційну привабливість, формує економічні інтереси різних груп виробників за видами туризму.

Економічна оцінка рекреаційно-туристичних природних ресурсів необхідна для економічного регулювання відносин при укладанні угод та договорів, передбачених законодавством, розробки стратегії господарського використання території у системі самостійного вибору напрямів регіонального розвитку, визначенні нормативної ціни (вартості) ресурсу як інтегрованого ресурсу, встановленні плати за використання рекреаційно-туристичних ресурсів, розуміння потреби у введенні рентних платежів для туристичних підприємств як резерву по відновлення ресурсного потенціалу для розвитку рекреації та туризму регіону.

Література:

1. Воробйова О.А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері: монографія / О.А. Воробйова, І.М. Дишловий, С.К. Харічков; НАН України. Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. — О.: [ІПРЕЕД НАН України], 2009.
2. Гаврильчак Н.И. Рентные отношения в рекреационной деятельности: монография / Н.И. Гаврильчак, О.Н. Зацепило. — СПб: Университет сервиса и экономики, 2012. — 107 с.

3. Луців Н.Г. Принципи екологічної політики для стимулювання ефективного рекреаційного природокористування / Н.Г. Луців // Регіональна економіка. — 2009. — № 3. — С. 152—158.

4. Козырев В.М. Туристская рента: монография / В.М. Козырев; Российская международная академия туризма. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Логос, 2012. — 38 с.

5. Коваль Я.В. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів: теорія, методологія, методика / Я.В. Коваль, І.Я. Антоненко. — К.: РВПС України НАН України, 2004. — 163 с.

6. Рентні відносини в системі модернізації національної економіки: монографія / За ред. Б.М. Данилишина. — К.: РВПС України НАН України, 2007. — 518 с.

7. Корепанов Г.С. Региональная идентичность: социокультурный и социоэкономический подходы / Г.С. Корепанов // Известия Уральского государственного университета. — 2009. — № 3 (65). — С. 276—284.

8. Любичева О.О., Кочеткова І.В. Теоретичні та прикладні питання рекреаційно-туристичного природокористування в столичному місті / О.О. Любичева, І.В. Кочеткова // Культура народів Причорномор'я. — 2009. — № 176. — С. 136—138.

9. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, — 2006. — 537 с.

10. Закон України Про охорону навколишнього природного середовища (Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1991. — № 41. — Ст.546) (Із змінами). — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

References:

1. Vorobjova, O.A. Dyshlovij, I.M. and Kharichkov, S.K. (2009), Problemy pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku v rekreatsijno-turystychnij sferi [Problems of nature use and sustainable development in the recreational and tourist area], IPREED NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
2. Havryl'chak, N.Y. and Zatsyepilo, O.N. (2012), Rentnye otnosheniya v rekreatsionnoj deiatel'nosti [Rent relations in recreational activities], Unyversytet servysa y ekonomyky, St. Petersburg, Russia.
3. Lutsiv, N.H. (2009), "Principles of Environmental Policy for Stimulating an Effective Management of Recreational Natural", Regional'na ekonomika, vol. 3, pp. 152—158.
4. Kozyrev, V.M. (2012), Turystskaia renta [Tourism Rent], Lohos, Moscow, Russia.
5. Koval, Ya. and Antonenko, I.Ya., (2004), Ekonomichna (hroshova) otsinka pryrodnykh resursiv: teoriia, metodolohiia, metodyka [Economic (monetary) valuation of natural resources: theory, methodology, technique], RVPS Ukraine NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
6. Danilishin, B. M. (2007), Rentni vidnosini in sistemi modernizatsii natsionalnoï ekonomiki [Rent relations in the system of modernization of the national economy], RVPS Ukraine NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
7. Korepanov, H.S. (2009), "Regional identity: socio-cultural and socioeconomic approaches", Yzvestyia Ural'skoho hosudarstvennoho unyversyteta, vol. 3(65), pp. 276—284.
8. Liubitseva, O.O. and Kochetkova, I.V. (2009), "Theoretical and applied issues of recreational and tourist use in metropolitan cities", Kul'tura narodov Prychernomor'ia, vol. 176, pp. 136—138.
9. Tkachenko, T.I. (2006), Stalyj rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable Tourism Development: Theory, Methodology, Business Realities], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine " On Environmental Protection", available: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (Accessed 10 February 2017).

Стаття надійшла до редакції 20.02.2018 р.